

IRENA OZIMEK, NATALIA PRZEŹDZIECKA-CZYŻEWSKA

OŚWIADCZENIA ŻYWIENIOWE I ZDROWOTNE W REGULACJACH PRAWNYCH I OPINII KONSUMENTÓW

Streszczenie

W artykule dokonano przeglądu aktów prawnych regulujących umieszczanie oświadczeń żywieniowych i zdrowotnych na opakowaniach produktów żywnościowych w Unii Europejskiej. Ponadto przedstawiono wybrane wyniki badań na temat sposobu postrzegania oświadczeń przez konsumentów. Opakowanie jest pierwszym elementem produktu żywnościowego, z którym konsument ma kontakt i tym samym wydaje się być odpowiednim miejscem do komunikowania się z nim. W roku 2006 uchwalono Rozporządzenie nr 1924/2006 (WE) w sprawie stosowania oświadczeń żywieniowych i zdrowotnych w krajach Unii Europejskiej, które zawiera zharmonizowane zasady posługiwania się przez podmioty obecne na rynku oświadczeniami w odniesieniu do żywności. Zgodnie z tym aktem prawnym za oświadczenia uznaje się wszelkie komunikaty sugerujące, że produkt żywnościowy charakteryzuje się szczególnymi właściwościami. Producenci chętnie wykorzystują oświadczenia w etykietowaniu, aby podkreślić właściwości danego produktu lub korzyści zdrowotne płynące z jego spożycia. Stosowanie tych informacji przez producentów jest odpowiedzią na oczekiwania konsumentów, którzy w coraz większym stopniu zauważają zależność pomiędzy dietą a zdrowiem. Wyniki dotychczas przeprowadzonych badań dowodzą, że oświadczenia żywieniowe i zdrowotne mogą wpływać na postrzeganie przez konsumentów poszczególnych cech produktu, a także ogólnej oceny jego jakości, brak jednak jednoznacznych danych, że umieszczenie oświadczeń skłoni konsumentów do wyboru produktów korzystniejszych dla zdrowia. Kluczowym zagadnieniem jest również problem interpretacji i rozumienia treści oświadczeń przez konsumentów.

Słowa kluczowe: oświadczenia żywieniowe i zdrowotne, etykietowanie żywności, konsument, regulacje prawne

Wprowadzenie

Środki spożywcze coraz częściej są etykietowane i reklamowane przy wykorzystaniu oświadczeń żywieniowych i zdrowotnych, które producenci podają na zasadzie

Prof. dr hab. I. Ozimek, Katedra Polityki Europejskiej i Marketingu, Wydz. Nauk Ekonomicznych, mgr inż. N. Przędziecka-Czyżewska, Katedra Organizacji i Ekonomiki Konsumpcji, Wydz. Nauk o Żywieniu Człowieka i Konsumpcji, Szkoła Główna Gospodarstwa Wiejskiego w Warszawie, ul. Nowoursynowska 166, 02-787 Warszawa. Kontakt: irena_ozimek@sggw.pl

dobrowolności. Już w roku 2009 w ramach ogólnoeuropejskiego badania oszacowano, że na polskim rynku oświadczeniami żywieniowymi było opatrzone ok. 15 % produktów, a zdrowotnymi – 5 % [33].

Umożliwienie konsumentom identyfikacji produktu żywnościowego oraz dokonywanie wyborów zaspokajających ich indywidualne potrzeby żywieniowe stanowi jedno z najistotniejszych wymagań przepisów prawa żywnościowego. Wzrastająca świadomość konsumentów na temat zależności pomiędzy zdrowiem a żywnością skutkuje ich zainteresowaniem etykietami, w szczególności informacjami żywieniowymi [14].

Celem niniejszej pracy było dokonanie przeglądu stanu prawnego dotyczącego oświadczeń żywieniowych i zdrowotnych w Unii Europejskiej oraz przedstawienie wybranych wyników badań na temat postrzegania przez konsumentów oświadczeń żywieniowych i zdrowotnych.

Regulacje prawne dotyczące oświadczeń i warunki ich stosowania

Podstawowym aktem prawnym odnoszącym się do oświadczeń stosowanych w Unii Europejskiej jest Rozporządzenie (WE) Nr 1924/2006 Parlamentu Europejskiego i Rady z dnia 20 grudnia 2006 r. w sprawie oświadczeń żywieniowych i zdrowotnych dotyczących żywności [20]. Rozporządzenie to ma zastosowanie do wszelkich komunikatów przedstawianych w przekazach o charakterze komercyjnym, które mogą być odbierane jako oświadczenia żywieniowe i zdrowotne, zarówno w etykietowaniu, przy prezentacji, jak i reklamie żywności.

Przed uchwaleniem tego aktu prawnego w poszczególnych krajach unijnych starano się we własnym zakresie regulować zagadnienia symboli i treści związanych ze zdrowiem umieszczane na produktach żywnościowych. W niektórych krajach, jak np. w Szwecji, już od lat 90. XX w. wykorzystywano niektóre oświadczenia w ramach dobrowolnych praktyk (*Food Sector's Code of Practice*).

W rozporządzeniu unijnym zdefiniowano „oświadczenie” jako *każdy komunikat lub przedstawienie, które, zgodnie z przepisami wspólnotowymi lub krajowymi, nie są obowiązkowe, łącznie z przedstawieniem obrazowym, graficznym lub symbolicznym w jakiegokolwiek formie, które stwierdza, sugeruje lub daje do zrozumienia, że żywność ma szczególne właściwości*. W dokumencie dokonano rozróżnienia na dwie kategorie oświadczeń: żywieniowe (*nutrition claim*) oraz zdrowotne (*health claim*). W rozporządzeniu oprócz definicji zostały określone szczegółowe ramy stosowania oświadczeń. Zgodnie z nimi przekazy te nie mogą być nieprawdziwe i niejednoznaczne lub wprowadzające w błąd, budzić wątpliwości, co do bezpieczeństwa lub adekwatności odżywczej innej żywności, a także zachęcać do nadmiernego spożycia danej żywności lub stanowić przyzwolenia dla niego. Nie powinny również sugerować, że zrównoważony i zróżnicowany sposób odżywiania się nie może zapewnić odpowiednich ilości składników odżywczych i nie powinny *odnosić się do zmian w funkcjonowaniu orga-*

nizmu w sposób wzbudzający lub wykorzystujący lęk u konsumenta przy pomocy tekstu, bądź przy pomocy obrazów, przedstawień graficznych lub symbolicznych.

Istotnym warunkiem umożliwiającym stosowanie oświadczeń jest spełnienie tzw. profili składników odżywczych, które należy rozumieć jako określoną zawartość np. nasyconych kwasów tłuszczowych, cukru czy soli [12]. Produkt przekraczający te wartości nie będzie mógł być opatrzony oświadczeniem. Ma to na celu zapewnienie maksymalnej ochrony konsumentów przed wzrastającą liczbą produktów żywnościowych opatrzonych oświadczeniami niejednokrotnie wprowadzającymi w błąd co do rzeczywistego składu produktu, poprzez skupienie uwagi jedynie na wybranych składnikach podkreślonych w oświadczeniu [28].

Przedsiębiorcy decydujący się na opatrzenie etykiet oświadczeniami muszą przestrzegać przepisów dotyczących prezentacji i treści określonych w Rozporządzeniu (UE) Nr 1169/2011 w sprawie przekazywania konsumentom informacji na temat żywności [27] i w tym przypadku obowiązkowa informacja o wartości odżywczej musi być zgodna z zasadami określonymi w tym rozporządzeniu począwszy od 13 grudnia 2014 r.

Jednym z podstawowych wymagań dotyczących oświadczeń żywieniowych i zdrowotnych jest to, aby były one skonstruowane w sposób umożliwiający zapewnienie konsumentom przydatnych i obiektywnych informacji dotyczących korzyści płynących ze spożycia danego produktu żywnościowego. Konsument musi rozumieć nie tylko dane oświadczenie, lecz także być świadomy, jakiej korzyści dotyczy. Dopuszczalne jest jedynie drobne modyfikowanie oświadczeń z uwzględnieniem różnic językowych wynikających z odmienności kulturowej i grupy docelowej. Oświadczenia mogą być przedstawiane także w postaci rysunków, fotografii czy wykresów. Musi być jednak spełniony warunek, że sens zmodyfikowanej treści pozostaje taki sam, jak sens oświadczenia autoryzowanego przez Europejski Urząd ds. Bezpieczeństwa Żywności (EFSA) [10].

Definicje i charakterystyka oświadczeń żywieniowych i zdrowotnych

Zgodnie z Rozporządzeniem (WE) Nr 1924/2006 [20] *oświadczenie żywieniowe oznacza każde oświadczenie, które stwierdza, sugeruje lub daje do zrozumienia, że dana żywność ma szczególne właściwości odżywcze ze względu na:*

- a) energię (wartość kaloryczną), której*
 - (i) dostarcza,*
 - (ii) dostarcza w zmniejszonej lub zwiększonej ilości lub*
 - (iii) nie dostarcza,*
- b) substancje odżywcze lub inne substancje,*
 - (i) które zawiera,*
 - (ii) które zawiera w zmniejszonej lub zwiększonej ilości lub*
 - (iii) których nie zawiera.*

Należy podkreślić, że za oświadczenia żywieniowe nie uznaje się takich informacji, jak wymienienie substancji na liście składników produktu bądź też składników odżywczych w ramach obowiązkowego znakowania produktu. W załączniku do Rozporządzenia (WE) Nr 1924/2006 został ujęty wykaz dopuszczonych oświadczeń żywieniowych wraz z warunkami ich stosowania [20, 21, 22, 23, 37]. Nie stanowi on jednak katalogu w ostatecznej formie, bowiem rozporządzenie dopuszcza także możliwość stosowania komunikatów przedstawionych np. w formie graficznej, sugerującej, że dany produkt dostarcza organizmowi określonych składników. Przykładem oświadczeń żywieniowych mogą być wyrazy lub wyrażenia odnoszące się do zawartości danego składnika w produkcie, np. „bogaty w”, „niska zawartość”, „nie zawiera”, „bez dodatku”, „źródło” oraz ogólne stwierdzenia charakteryzujące produkt, jak np. „naturalny/naturalnie”, czy „lekki”. Oświadczenia żywieniowe podkreślają sam fakt zawartości składników odżywczych bez wyjaśnienia ich funkcji w organizmie. W odróżnieniu od oświadczeń zdrowotnych, oświadczenia żywieniowe nie zawierają również odniesienia do efektów zdrowotnych wynikających ze spożycia tych składników lub żywności. Dla konsumentów stanowią jedynie komunikat eksponujący konkretne atrybuty produktu, które w innych okolicznościach mogłyby pozostać nieznanne. Należy pamiętać, że za oświadczenia żywieniowe uznaje się każdorazowe powtórzenie informacji o zawartości składnika ponad obowiązkowe wymienienie go w spisie składników (także w formie obrazkowej i graficznej) [10]. Tym samym za oświadczenie zostanie uznana zarówno treść wskazująca, że dany produkt jest np. „bogaty w wapń”, jak i samo opatrzenie, np. frontu opakowania, napisem „wapń” czy skrótem „Ca” bądź też grafiką sugerującą konsumentowi, że produkt dostarcza organizmowi ten składnik. Wśród oświadczeń żywieniowych wyróżnia się również oświadczenia porównawcze, których zasady stosowania określono w artykule 9. Rozporządzenia (WE) Nr 1924/2006.

Z kolei termin *oświadczenie zdrowotne* oznacza każde oświadczenie, które stwierdza, sugeruje lub daje do zrozumienia, że istnieje związek pomiędzy kategorią żywności, daną żywnością lub jednym z jej składników a zdrowiem [20]. W odróżnieniu od oświadczeń żywieniowych, oświadczenia zdrowotne podkreślają fizjologiczne funkcje danego składnika i wskazują na korzyści płynące z jego spożycia. Dokonano rozróżnienia na trzy rodzaje oświadczeń zdrowotnych. Pierwsza grupa to tzw. oświadczenia funkcjonalne [36]. Zostały one określone w artykule 13. rozporządzenia jako komunikaty opisujące rolę składnika odżywczego lub innej substancji we wzroście, rozwoju i funkcjonowaniu organizmu oraz funkcje psychologiczne lub behawioralne. Do tej grupy oświadczeń zaliczane są również komunikaty odnoszące się do odchudzania, kontroli masy ciała, zmniejszania odczucia głodu albo zwiększania odczucia sytości lub zmniejszania ilości energii dostępnej z danego sposobu odżywiania się.

Przykładowo, podanie informacji „zawiera przeciwutleniacze” należy uznać za oświadczenie funkcjonalne.

Kolejny rodzaj oświadczeń zdrowotnych to wyróżnione w artykule 14. rozporządzenia oświadczenia odnoszące się do rozwoju i zdrowia dzieci [20], np. „wapń i witamina D są potrzebne do prawidłowego wzrostu i rozwoju kości u dzieci” [26]. Istotne jest, że za oświadczenie dotyczące rozwoju i zdrowia dzieci uznaje się komunikaty, których uzasadnienie naukowe, w postaci wyników przeprowadzonych badań, dotyczy tej konkretnej grupy docelowej.

Ostatnią grupę oświadczeń zdrowotnych stanowią oświadczenia o zmniejszeniu ryzyka choroby. Ten rodzaj komunikatów zawiera przekaz, że spożycie danego składnika znacząco zmniejsza jakiś czynnik ryzyka w rozwoju choroby. Jest to wyjątkowy rodzaj oświadczeń, ponieważ dopuszcza odwołanie się do chorób i związanych z nimi dolegliwościami w odniesieniu do żywności, np. „wykazano, że beta-glukan występujący w owsie obniża/redukuje poziom cholesterolu we krwi. Wysoki poziom cholesterolu jest czynnikiem ryzyka rozwoju choroby wieńcowej serca” [24]. Zakazane jest jednak stosowanie oświadczeń wskazujących na właściwości lecznicze żywności [20]. Takie stwierdzenia uznaje się za oświadczenia medyczne [10]. Odnoszą się one do produktu leczniczego i są objęte przepisami ustawy z dnia 6 września 2001 r. Prawo farmaceutyczne [35]. Z uwagi na to, że oświadczenia o zmniejszeniu ryzyka choroby są najtrudniejsze do udowodnienia, nie jest łatwo uzyskać dla nich akceptację stosownych instytucji.

EFSA na bieżąco publikuje listę oświadczeń zdrowotnych, które uzyskały autoryzację wraz ze szczegółowymi wytycznymi określającymi warunki ich stosowania. Spośród 257 przyjętych oświadczeń zdrowotnych aż 232 to oświadczenia funkcjonalne. Jedynie 15 odnosi się do zmniejszenia ryzyka choroby, a 12 - do wzrostu i zdrowia dzieci. Utworzenie takiego publicznego rejestru zapewnia przejrzystość i pozwala uniknąć wielokrotnego składania wniosków dotyczących oświadczeń już poddanych ocenie. Warto podkreślić, że prace nad ustanowieniem ostatecznej wersji katalogu dopuszczonych oświadczeń zdrowotnych nadal trwają. Pierwszym aktem prawnym ustanawiającym wykaz dopuszczonych oświadczeń zdrowotnych dotyczących żywności, innych niż oświadczenia odnoszące się do zmniejszenia ryzyka choroby oraz rozwoju i zdrowia dzieci, było opublikowane w roku 2012 Rozporządzenie Komisji (UE) Nr 432/2012 [25]. Obejmowało ono 222 oświadczenia.

Procedury oceny i zatwierdzania oświadczeń

Za prowadzenie i aktualizację wspólnotowego wykazu oświadczeń dotyczących żywności odpowiedzialna jest Komisja Europejska. Jedną z wiodących zasad rozporządzenia w sprawie oświadczeń jest możliwość stosowania oświadczenia zdrowotnego wyłącznie wówczas, gdy jest ono potwierdzone na podstawie ogólnie przyjętych

danych naukowych. Zatwierdzanie oświadczeń zdrowotnych związane jest ze współpracą dwóch instytucji koniecznych w procesie ich akceptacji – Komisji Europejskiej i EFSA. Za weryfikację, czy przedłożone oświadczenia mają dostateczne potwierdzenie naukowe, odpowiada EFSA. Zapewnia to zharmonizowaną klasyfikację. Dopiero na podstawie oceny naukowej prowadzonej przez EFSA i inne uzasadnione czynniki Komisja Europejska podejmuje ostateczną decyzję o wydaniu lub odmowie wydania zezwolenia w odniesieniu do oświadczenia. Może się zdarzyć, że postanowienie Komisji będzie odmienne od stanowiska EFSA, bowiem opinia urzędu nie ma charakteru wiążącego i stanowi jedynie narzędzie pomocnicze w podejmowaniu decyzji. Merytoryczna opinia EFSA uwzględnia zakres kompetencji przygotowany przez Komisję Europejską [4]. Zawiera on tzw. punkty odniesienia (*terms of reference*) [10]. Bazując na nich analiza oświadczeń powinna obejmować między innymi odpowiedzi na pytania: czy żywność lub jej składnik będący przedmiotem oświadczenia został dostatecznie scharakteryzowany i przebadany, czy zadeklarowany w oświadczeniu korzystny wpływ na zdrowie został dostatecznie zdefiniowany i czy stanowi on korzystny efekt fizjologiczny oraz czy istnieje związek przyczynowo-skutkowy pomiędzy spożyciem danego składnika bądź żywności i zadeklarowanym korzystnym efektem, a także czy zostały przedstawione odpowiednie wyniki badań z udziałem właściwej grupy docelowej [4, 10].

Jeżeli EFSA uzna istnienie związku przyczynowo-skutkowego pomiędzy żywnością lub jej składnikiem a korzystnym efektem zdrowotnym, w dalszej kolejności analizuje sposób sformułowania oświadczenia. Rozważania dotyczą tego, czy treść odzwierciedla dostatecznie dowody naukowe oraz czy jest zgodna z warunkami określonymi w Rozporządzeniu 1924/2006. Nie ma ustalonych wytycznych dotyczących liczby oraz rodzajów dowodów w postaci badań naukowych koniecznych do przedłożenia. Każdy zgłoszony składnik podlega indywidualnej ocenie EFSA. W Polsce organem właściwym w sprawach wspólnotowego wykazu oświadczeń dotyczących żywności jest Główny Inspektor Sanitarny.

Po opublikowaniu opinii naukowej przez EFSA Komisja Europejska rozpatruje sposób wyrażenia oświadczenia oraz zrozumienia jego treści przez konsumentów [10]. Treść oświadczenia powinna być taka, że przeciętny konsument właściwie zrozumie opisanie w oświadczeniu korzystne działanie. Za przeciętnego konsumenta uznaje się osobę, która jest odpowiednio poinformowana oraz spostrzegawcza i ostrożna. Należy też uwzględnić czynniki społeczne, kulturowe i językowe [23]. Nadal brakuje jednak odniesienia do sposobu, w jaki to zrozumienie powinno być weryfikowane. W związku z tym założenia przyjęte w różnorodnych interpretacjach, co do rozumienia treści oświadczeń przez konsumentów, są subiektywne.

Oddziaływanie oświadczeń na konsumentów

Stopień, w jakim oświadczenia żywieniowe i zdrowotne oddziałują na konsumentów, jest przedmiotem zainteresowania wielu badaczy [3, 5, 6, 7, 14, 15, 18]. Z dotychczas przeprowadzonych badań wynika, że są one różnie postrzegane, aczkolwiek przekaz zawarty w oświadczeniach jest łatwo dostępnym źródłem informacji o produkcie i może ułatwić podjęcie decyzji o jego zakupie [1].

Wybór produktów żywnościowych wymaga z reguły niewielkiego zaangażowania ze strony konsumentów i zwykle wynika z ich wcześniejszych doświadczeń. Pomimo że konsumenci deklarują zainteresowanie oznakowaniem produktów żywnościowych oraz częste wykorzystanie informacji zawartych na etykietach, to zazwyczaj poszukują informacji głównie w sytuacji nabywania nowego produktu lub wyboru alternatywnej marki [11, 17, 34]. Jak wynika z badań przeprowadzonych wśród polskich konsumentów, uznają oni za zasadne zamieszczanie na opakowaniu informacji edukacyjnej dotyczącej roli danego składnika w żywieniu i zachowania zdrowia oraz obecności na etykietach informacji wskazujących na związek danej żywności z zapobieganiem lub leczeniem chorób [8].

Z badań wynika, że umieszczanie oświadczeń w głównym polu widzenia w formie informacji edukacyjnej wskazującej na rolę danego składnika w żywieniu i zdrowiu jest zdaniem konsumentów wręcz konieczne [9]. Często podkreślana przez konsumentów niewystarczająca czytelność etykiet i niezrozumiałość informacji na nich zawartych [11, 18] może stanowić barierę we właściwym zinterpretowaniu oraz wykorzystaniu informacji zawartych w przekazie. Istnieje obawa, że dodanie oświadczenia może skutkować „efektem halo” polegającym na postrzeganiu produktu jako bardziej wartościowego źródła składników odżywczych, których to oświadczenie nie dotyczy lub powstania niekorzystnego zjawiska tzw. magicznej kuli (*magic bullet-effect*) przejawiającego się przypisywaniem produktowi wpływu na zdrowie nieadekwatnego do składu [19]. W konsekwencji może prowadzić to konsumentów do przekonania, że spożywanie żywności oznaczonej oświadczeniami jest korzystniejsze dla zdrowia, niż ma to faktycznie miejsce w rzeczywistości.

Ponadto wyniki badań wskazują, że dodanie oświadczenia zdrowotnego lub żywieniowego wpływa pozytywnie na postrzeganie przez konsumentów produktu, ale wpływ ten jest niewielki lub wręcz znikomy [2, 13, 16, 30]. Zaobserwowano także, że obecność oświadczenia nie zawsze znajduje odzwierciedlenie w intencji zakupu [16]. Zarówno pozytywna ocena walorów zdrowotnych, jak i cech sensorycznych takiej żywności, nie muszą skutkować chęcią jego nabycia przez konsumentów.

Niewątpliwie obserwuje się zależność pomiędzy oceną oświadczeń przez konsumentów a sposobem, w jaki są one sformułowane. Znaczenie ma również to, do jakiego składnika odżywczego się odnosi oraz do jakiej kategorii należy oświadczenie umieszczone na produkcie [15, 30]. Ponadto postrzeganie przez konsumentów wiarygodności

oświadczeń zależne jest od korzyści zdrowotnych, do których treść się odnosi [30]. Na znaczeniu zyskują oświadczenia zawierające szczegółowe informacje na temat funkcji danego składnika lub żywności oraz jego efektów zdrowotnych, zwłaszcza w odniesieniu do czynników, które dotyczą bezpośrednio konsumentów lub ich bliskich [3].

Konsumenci lepiej oceniają oświadczenia zdrowotne od żywieniowych [31]. Chociaż oświadczenia zdrowotne oceniane są jako bardziej przekonujące i sprawiają, że produkt żywnościowy wydaje się bardziej atrakcyjny, to jednak wiarygodność obu typów oświadczeń – zarówno żywnościowego, jak i zdrowotnego – jest porównywalna i w podobnym stopniu wpływa na chęć zakupu produktu. Ponadto stwierdzono, że oświadczenia sugerujące, że określony składnik lub dana żywność mogą pomagać w leczeniu, nie zwiększają oczekiwanych korzyści dotyczących odbioru danej żywności [29]. Przypuszcza się, że konsumenci mogą mieć problem z rozróżnieniem oświadczenia żywieniowego od zdrowotnego, pomimo że regulacje prawne wyraźnie tę klasyfikację określają [14].

Z badań przeprowadzonych w Stanach Zjednoczonych wynika, że konsumenci preferują krótkie oświadczenia na froncie etykiety, znajdujące się w głównym polu widzenia [32]. Przy krótkich oświadczeniach badani wymieniali więcej pozytywnych cech produktu. Na tej podstawie można wnioskować, że krótkie oświadczenia na froncie etykiety będą bardziej przydatne w komunikowaniu atrybutów produktu i bezpośrednich korzyści płynących z jego spożycia. Postrzeganie przez konsumentów oświadczeń jako skrótu najważniejszych informacji (*short-cut cue*) żywieniowych o produkcie może mieć jednak dwojaki efekt [7]. Może skłonić do poszukiwania bardziej szczegółowych informacji i zapoznania się z danymi umieszczonymi na pozostałych elementach opakowania. Z drugiej strony, jak wykazują wyniki innych badań z udziałem m.in. polskich konsumentów, oświadczenia sformułowane w postaci krótkich treści i umieszczone na froncie opakowania mogą wprowadzać w błąd bądź osłabiać zainteresowanie produktem poprzez sugerowanie, że jest on skierowany do osób o szczególnych potrzebach żywieniowych. Tym samym mogą zniechęcać do zakupu konsumentów spoza danej grupy docelowej. Przykładowo produkty, na których znajduje się informacja „niska zawartość tłuszczu”, mogą zostać odebrane jako odpowiednie tylko dla osób będących na diecie odchudzającej [7].

Skandynawscy badacze postanowili sprawdzić, czy oświadczenia zdrowotne wpływają na postrzeganie przez konsumentów pozostałych cech produktu, takich jak: zdrowotność, naturalność i smakowitość [13]. W tym celu posłużono się różnymi opakowaniami tego samego produktu, z których jedno było opatrzone oświadczeniami, a drugie nie. Jak wynika z tego eksperymentu, oświadczenia mają raczej umiarkowany wpływ na postrzeganie pozostałych cech produktu. Jednak sposób oddziaływania jest głównie negatywny. Oznacza to, że produkty opatrzone oświadczeniami były zazwyczaj oceniane przez konsumentów jako mniej smaczne, zdrowe czy naturalne. Autorzy

zauważyli również, że negatywnego postrzegania należy spodziewać się szczególnie w sytuacji, gdy treść odnosi się do składnika nieznanego wcześniej konsumentom. Spośród wszystkich cech produktu najsilniejszą zależność zaobserwowano pomiędzy obecnością oświadczenia a oceną w kontekście naturalności. Można zatem wnioskować, że dodany składnik funkcjonalny postrzegany jest jako coś nienaturalnego. Zauważono również, że konsumenci nastawieni pozytywnie do żywności funkcjonalnej są bardziej sceptyczni w ocenie wiarygodności oświadczeń zdrowotnych niż osoby o negatywnej lub obojętnej postawie wobec produktów funkcjonalnych [6]. Nieufność odnosi się przede wszystkim do potencjalnego uzasadnienia merytorycznego. Konsumentom ci częściej formułowali wnioski, że treść oświadczenia nie jest zgodna z dokumentacją naukową lub wyniki, na podstawie których sformułowano dane oświadczenie, nie są wystarczające [4].

Treść oświadczenia i sposób jego sformułowania ma zasadniczo mniejszy wpływ na postrzeganie produktu niż składnik, do którego ten komunikat się odnosi. Obserwuje się różny stopień zainteresowania konsumentów oświadczeniami w zależności od składnika, którego dotyczą. Nie bez znaczenia jest również, czy treść oświadczenia odnosi się do zawartości konkretnego składnika w produkcie, czy do całego produktu jako takiego. Komunikaty dotyczące samego produktu, bez wymienienia konkretnego składnika odżywczego, postrzegane są jako mniej wiarygodne [30]. Zaobserwowano także, że konsumenci wykazują aprobatę dla korzyści wynikających z oświadczenia pod warunkiem, że odnosi się ono do znanych im składników [13, 15]. Więcej pozytywnych skojarzeń wywołuje informacja o zawartości składnika, którego pozytywny wpływ na zdrowie konsument doświadczył już w przeszłości [5, 13]. Przykładowo z negatywną oceną konsumentów spotkał się przekaz dotyczący bioaktywnych peptydów – składników nieznanego pochodzenia dla większości badanych. W tym samym badaniu produkt opatrzony oświadczeniem odnoszącym się do kwasów tłuszczowych omega-3 był pozytywniej oceniany niż produkt bez oświadczenia. W przypadku informacji o bioaktywnych peptydach nie zaobserwowano takiej zależności, co niewątpliwie ma związek z ograniczoną znajomością tych składników aktywnych. Przypuszcza się, że w sytuacji, gdy oświadczenie dotyczy znanego składnika, konsumenci mogą dostrzegać korzyści zdrowotne, nawet gdy nie są one opisane [13].

W ocenie oświadczeń znaczenie ma również kategoria produktu, na którego opakowaniu takie oświadczenie zostało umieszczone. Przykładowo oświadczenie żywieniowe o zawartości kwasów omega-3 w mięsie wieprzowym powodowało negatywny odbiór tego produktu przez konsumentów. Tymczasem umieszczenie tej samej treści na jogurtach wywoływało pozytywne reakcje badanych [13]. Siła oddziaływania oświadczeń w zależności od kategorii produktu jest różna. W przypadku jogurtu znacznie istotniejszy niż oświadczenie żywieniowe okazał się jego skład [15]. Ponadto oświadczenia są bardziej pozytywnie odbierane w sytuacji, kiedy konsumenci potrafią

zidentyfikować pozostałe substancje odżywcze zawarte w produkcie i mają świadomość ich wpływu na organizm [34].

Podsumowanie

Oświadczenia żywieniowe i zdrowotne mogą wpływać na postrzeganie przez konsumentów poszczególnych cech produktu, a także na ogólną ocenę jego jakości. Brakuje jednak jednoznacznych danych dowodzących, że umieszczenie oświadczeń skłoni konsumentów do wyboru produktów bardziej korzystnych dla zdrowia. Na pewno konieczne są dalsze prace legislacyjne nad regulacjami dotyczącymi oświadczeń żywieniowych i zdrowotnych, szczególnie ustalenie ostatecznego ich wykazu. Kluczowym zagadnieniem jest również problem interpretacji i zrozumienia treści oświadczeń przez konsumentów, co wymaga dalszych badań. Usystematyzowanie oświadczeń jest istotne również w kontekście obowiązującego Rozporządzenia (UE) Nr 1169/2011 odnoszącego się zarówno do sposobu informowania konsumentów o właściwościach produktu, jak i do wyglądu opakowania oraz szczegółów przekazu znajdującego się na nim.

Literatura

- [1] Ciok J., Szponar L., Jarosz M.: Naukowe uzasadnienie oświadczeń zdrowotnych dotyczących żywności. *Zyw. Człow. Metab.*, 2007, XXXIV (6), 1619-1632.
- [2] Chrysochou P., Grunert K.G.: Health-related ad information and health motivation effects on product evaluations. *J. Bus. Res.*, 2014, 67 (6), 1209-1217.
- [3] Dean M., Lampila P., Shepherd R., Arvola A., Saba A., Vassallo M., Claupein E., Winkelmann M., Lähteenmäki L.: Perceived relevance and foods with health-related claims. *Food Qual. Pref.*, 2012, 24 (1), 129-135.
- [4] European Commission request to the European Food Safety Authority for scientific advice on: The community list of permitted health claims pursuant article 13 of Regulation 1924/2006 on nutrition and health claims made on foods [on line]. Dostęp w Internecie [20.01.2017]: <http://www.efsa.europa.eu/en/ndaclaims13/docs/ndaart13tor.pdf>
- [5] Grunert K.G., Lähteenmäki L., Boztug Y., Martinsdóttir E., Ueland O., Åström A., Lampila P.: Perception of health claims among Nordic consumers. *J. Cons. Policy*, 2009, 32, 269-287.
- [6] Grunert K.G., Scholderer J., Rogeaux M.: Determinants of consumer understanding of health claims. *Appetite*, 2011, 56, 269-277.
- [7] Hodgkins Ch., Barnett J., Wasowicz-Kirylo G., Stysko-Kunkowska M., Gulcan Y., Kustepeli Y., Akgungor S., Chrysochoidis G., Fernández-Celemin L., Bonsmann S., Gibbs M., Raats M.: Understanding how consumers categorise nutritional labels: A consumer derived typology for front-of-pack nutrition labelling. *Appetite*, 2012, 59, 806-817.
- [8] Jarosz A., Kozłowska-Wojciechowska M., Uramowska-Zyto B.: Oczekiwania konsumentów wobec informacji żywieniowej umieszczanej na opakowaniach produktów spożywczych. *Roczniki PZH*, 2003, 54 (2), 231-239.
- [9] Kleef E., Trijp H.C.M., Luning P.: Functional foods: Health claim-food product compatibility and the impact of health claim framing on consumer evaluation. *Appetite*, 2005, 44, 299-308.

- [10] Kondrat M., Stefańczyk-Kaczmarczyk J., Gęsiak K.: Prawo suplementów diety. Wyd. Wolters Kluwer, Warszawa 2012.
- [11] Krasnowska G., Salejda A.M.: Ocena wiedzy konsumentów na temat znakowania żywności. *Żywność. Nauka. Technologia. Jakość*, 2011, 1 (74), 173-189.
- [12] Krasnowska G., Sikora T., Oświadczenia żywieniowe i zdrowotne dotyczące żywności. *Mag. Przem. Mięś.*, 2007, 7, 8-10.
- [13] Lähteenmäki L., Lampila P., Grunert K., Boztug Y., Ueland Ø., Åström A., Martinsdóttir E.: Impact of health-related claims on the perception of other product attributes. *Food Policy*, 2010, 35, 230-239.
- [14] Lähteenmäki L.: Claiming health in food products. *Food Qual. Pref.*, 2013, 27, 196-201.
- [15] Miklavc K., Pravst I., Grunert K.G, Klopčič M., Pohar J.: The influence of health claims and nutritional composition on consumers' yoghurt preferences. *Food Qual. Pref.*, 2015, 43, 26-33.
- [16] Orquin J.L., Scholderer J.: Consumer judgments of explicit and implied health claims on foods: Misguided but not misled. *Food Policy*, 2015, 51, 144-157.
- [17] Ozimek I., Tomaszewska-Pielacha M.: Czynniki wpływające na czytanie przez konsumentów informacji zamieszczanych na opakowaniach produktów żywnościowych. *Studia i materiały Polskiego Stowarzyszenia Zarządzania Wiedzą*, 2011, 52, 26-35.
- [18] Ozimek I., Tomaszewska-Pielacha M.: Czytelność, zrozumiałość i kompletność informacji zamieszczanych na opakowaniach żywności w opinii konsumentów. *Probl. Hig. Epidemiol.*, 2011, 92 (4), 820-823.
- [19] Roe B., Levy A.S., Derby B.M.: The impact of health claims on consumer search and product evaluation outcomes: Results from FDA experimental data. *J. Public Policy Mark.*, 1999, 18 (1), 89-105.
- [20] Rozporządzenie (WE) Nr 1924/2006 Parlamentu Europejskiego i Rady z dnia 20 grudnia 2006 r. w sprawie oświadczeń żywieniowych i zdrowotnych dotyczących żywności. *Dz. Urz. UE L 12 z późn. zm.*
- [21] Rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady (WE) nr 107/2008 z dnia 15 stycznia 2008 r. zmieniające rozporządzenie (WE) nr 1924/2006 w sprawie oświadczeń żywieniowych i oświadczeń zdrowotnych dotyczących żywności w odniesieniu do uprawnień wykonawczych przyznanych Komisji. *Dz. Urz. UE L 39, ss. 8-10, z 13.02.2008 r.*
- [22] Rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady (WE) nr 109/2008 z dnia 15 stycznia 2008 r. zmieniające rozporządzenie (WE) nr 1924/2006 w sprawie oświadczeń żywieniowych i zdrowotnych dotyczących żywności. *Dz. Urz. UE L 39, ss. 14-15, z 13.02.2008 r.*
- [23] Rozporządzenie Komisji (UE) Nr 116/2010 z dnia 9 lutego 2010 r. zmieniające rozporządzenie (WE) nr 1924/2006 Parlamentu Europejskiego i Rady w odniesieniu do wykazu oświadczeń żywieniowych. *Dz. Urz. UE L 37, ss. 16-18, z 10.02.2010 r.*
- [24] Rozporządzenie Komisji (UE) Nr 1160/2011 z dnia 14 listopada 2011 r. w sprawie udzielenia i odmowy udzielenia zezwolenia na niektóre oświadczenia zdrowotne dotyczące żywności i odnoszące się do zmniejszenia ryzyka choroby. *Dz. Urz. UE L 296, s. 26-28, z 4.10.2012 r.*
- [25] Rozporządzenie Komisji (UE) Nr 432/2012 z dnia 16 maja 2012 r. ustanawiające wykaz dopuszczonych oświadczeń zdrowotnych dotyczących żywności, innych niż oświadczenia odnoszące się do zmniejszenia ryzyka choroby oraz rozwoju i zdrowia dzieci. *Dz. Urz. UE L 136 z późn. zm.*
- [26] Rozporządzenie Komisji (WE) Nr 983/2009 z dnia 21 października 2009 r. w sprawie udzielania i odmowy udzielenia zezwoleń na oświadczenia zdrowotne dotyczące żywności i odnoszące się do zmniejszenia ryzyka choroby oraz do rozwoju i zdrowia dzieci. *Dz. Urz. L 277, ss. 3-12, z 22.10.2009 r.*
- [27] Rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) NR 1169/2011 z dnia 25 października 2011 r. w sprawie przekazywania konsumentom informacji na temat żywności, zmiany rozporządzeń Parlamentu Europejskiego i Rady (WE) Nr 1924/2006 i (WE) Nr 1925/2006 oraz uchylenia

- dyrektywy Komisji 87/250/EWG, dyrektywy Rady 90/496/EWG, dyrektywy Komisji 1999/10/WE, dyrektywy 2000/13/WE Parlamentu Europejskiego i Rady, dyrektyw Komisji 2002/67/WE i 2008/5/WE oraz rozporządzenia Komisji (WE) Nr 608/2004. Dz. Urz. UE L 304, s. 18-63, z 22.11.2011 r. z późn. zm.
- [28] Tańska I.: Oświadczenia zdrowotne i żywieniowe – możliwości i ograniczenia stosowania na podstawie nowych przepisów prawnych. *Przem. Ferm. Owoc. Warz.*, 2006, 50 (09), 13-14.
- [29] Urala N., Arvola A., Lähteenmäki L.: Strength of health-related claims and their perceived advantage. *Int. J. Food Sci. Technol.*, 2003, 38 (7), 815-826.
- [30] Van Trijp H.C.M., van der Lans I.: Consumer perceptions of nutrition and health claims. *Appetite*, 2007, 48, 305-324.
- [31] Verbeke W., Scholderer J., Lähteenmäki L.: Consumer appeal of nutrition and health claims in three existing product concepts. *Appetite*, 2009, 52, 684-692.
- [32] Wansink B., Sonka S.T., Hasler C.M.: Front-label health claims: When less is more. *Food Policy*, 2004, 29, 659-667.
- [33] Wills J.M.: Nutrition labelling and the European Consumer. In: 19th International Congress of Nutrition (ICN2009), Bangkok, Thailand, 4-9 October 2009. [on line]. Dostęp w Internecie [4.12.2016]: <http://www.icn2009.com/Presentations/Oct%209/S56/Microsoft%20PowerPoint%20%200830-1000%20S56-3%20Josephine%20Wills%20%5BCompatibility%20Mode%5D.pdf>.
- [34] Williams P.G.: Consumer understanding and use of health claims for foods. *Nutrition Reviews*, 2005, 63 (7), 256-264.
- [35] Wrześniewska-Wal I.: Oświadczenia żywieniowe i zdrowotne. *Przem. Spoż.*, 2010, 4 (55), 48-50.
- [36] Wskazówki dotyczące wdrażania Rozporządzenia Nr 1924/2006 Parlamentu Europejskiego i Rady z dnia 20 grudnia 2006 roku w sprawie oświadczeń żywieniowych i zdrowotnych dotyczących żywności, Wnioski Stałego Komitetu ds. Łańcucha Żywnościowego i Zwierząt, 14.12.2007 r. [on line]. Dostęp w Internecie [20.01.2017]: <http://gis.gov.pl/zywnosc/oswiadczenia-zywieniowe-i-zdrowotne/wytyczne-dot-oswiadczen-zywieniowych-i-zdrowotnych>.
- [37] Rozporządzenie Komisji (UE) nr 1047/2012 z dnia 8 listopada 2012 r. zmieniające rozporządzenie (WE) nr 1924/2006 w odniesieniu do wykazu oświadczeń żywieniowych. Dz. Urz. L 310, ss. 36-37, z 9.11.2012 r.

NUTRITION AND HEALTH CLAIMS IN LEGAL REGULATIONS AND OPINIONS OF CONSUMERS

S u m m a r y

The paper is a review of legal regulations regulating the inserting of nutrition and health claims on the packaging of food products in the European Union. Moreover, some selected research results are presented on how the consumers perceive those claims. The packaging is the first element of food product to contact the consumer and, therefore, it seems to be a proper means to communicate with them. In December 2006, Regulation (EC) No. 1924/2006 was adopted on the use of nutrition and health claims in the EU countries; it contains harmonised provisions on the use of claims made on food by entities present on the market. According to this legal act, 'claim' is any communication, which suggests that a food product has particular characteristics. Manufacturers willingly utilize claims to label foods in order to highlight properties of a given food product or its health benefits when consuming it. The application of such information is a response to the expectations of consumers who are more and more aware of the relationship between diet and health. The results of the hitherto studies confirm that the nutrition and health claims may impact the consumer perception of individual attributes of a product and their overall evaluation of its quality. How-

ever, there are no clear data indicating that a claim placed on the label can convince consumers to choose products that are more beneficial to health. The key issue is also how consumers understand and interpret the contents of nutrition and health claims.

Key words: nutrition and health claims, food labelling, consumer, legal regulations ☒